

Cennerné Wilhelmb Gizella

KÉT ZRÍNYI-ARCKÉP CSEHORSZÁGBAN

A magyar történeti ikonográfia, bármilyen tekintélyes számú publikációval is dicsekedhet az elmúlt évtizedekből, még több, időigényes feladat előtt áll. Ilyen mindenképpen céltudatos és módszeres szervezést követelő feladat a külföldön lévő elsődleges, hiteles magyar ikonográfiai emlékek felkutatása és közzététele. Közleményünkkel ehhez a feltáráshoz kívánunk két fontos emlékekkel hozzájárulni.¹

Századunk elejének irodalmában került először tudományos publikálásra (illusztráció nélkül) az a két portré, amelyekről a cikkben szólni kívánunk. 1907-ben jelent meg a roudnicei Lobkovitz-kastély műgyűjteményének katalógusa a csehországi műemlékeket ismertető sorozatban Max Dvořák tollából.² A felsorolás két arcképet említ a Zrínyi-családból: Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér, és fia, Ádám olajfestésű portréit. A század eleje óta csak az elmúlt esztendőben került a két mű magyar művészettörténészek szeme elé. A most már Nelahozeves egykori Lobkovitz-kastélyában őrzött darabok a Zrínyi-család kiváló mecénatúrájának tanúságai.

A magyar főnemesség portré-mecénatúrájának művészi színvonala a kezdetektől a 17. század második negyedéig a szokványos vándor-arcképfestők stílusában mozgott. Csáky Istvánné Forgách Éva maga nemében kitűnő portréja a Sustermanns-fivérek köréből, kivételnek számít (1638). Hasonló kvalitású a politikai tekintélyben és gazdagságban élre tört Esterházy-család két nőtagjának, Esterházy Miklósné Nyáry Krisztinának (1625) és Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébetnek az arcképe a fraknoi ősgalériában. A század közepén támad igazi értő és a kvalitásért áldozó mecénás a hazai arisztokráciában a portrémegrendelések terén is. Nádasdy Ferenc országbíró családjának mecénási hagyományait európai utazásainak tapasztalataival fejlesztette tovább. A lübecki Benjamin Blockkal, a császári udvar számára dolgozó német festővel készítteti el a maga és felesége párképét az 1650-es években. Feltehetőleg az ő ajánlására festeti meg magát a külföldi mesterrel Esterházy Pál, a későbbi nádor és Nádasdy sógora 1655-ben. Nádasdy feleségének, Esterházy Anna Júliának Fraknón őrzött és erős udvari hatást mutató portréjánál is Nádasdy közvetítését kell feltételeznünk a megrendelésnél (1645).

A két Zrínyi családi arckép ezt a mecénás kört tágítja a 17. század második felében. Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér félalakos arcképe a szemlélővel szembenéz, jobbában tollas buzogányt tart. Őszülő dús haja, finoman kidolgozott arcvonásai, pasztell-színekben játszó ruházata arról tanúskodik, hogy nem gazdagságára utaló részletekkel, hanem egyénisége szuggesztivitásának s vitézi voltának kidomborításával akarta bemutatni a művész. A jelzetlen festmény attribúciójához a grafika adhat kulcsot. Gerhard Bouttats, Bécsben működő németalföldi rézmetsző Zrínyiről készült, s a nelahozevesi festményt mintául vevő vállképén a szignatúra szerint az előképet Johannes Thomas festette élet után. Az yperni származású mester (1617-1678) Rubensnél tanult Antwerpenben, s egy ideig ott is működött. 1661-ben I. Lipót császár szolgálatába lépett Bécsben, ahol haláláig dolgozott.³

Zrínyi Miklós portréján Thomas nem a rubensi portré stílusjegyeit alkalmazta, nem fény-árnyék átmenetekkel emeli ki a figurát a sötét háttérből. A tiszta kontúrok háttárolta félalak monumentalitása hangsúlyozódik a sötét, semleges háttér előtt. Ez a szerkesztésmód korábbi északolasz portrék és 16. századi németalföldi manieristák sajátja. A buzogányt tartó alsókar természetes tartása nyugodt méltóságot sugároz szemben Giovanni Maria Morandinak (1622-1717) Zsigmond főherceg portréján (1665 ?) látható kissé emelt, marsallbotot fogó jobbával.⁴ Nincs szüksége arra, hogy ilyen erőltetett mozgalmassággal példázza ábrázolta aktivitását. Ennek a beállításnak a gyökerei az olasz reneszánsz művészetbe nyúlnak vissza. (Pl. Piombo: Egy lovag képmása. Hartford.⁵; Bronzino: Cosimo de Medici. Firenze, Galleria Pitti.⁶) A ruha világos, élénk színei a fekete háttér előtt szintén az alak kiemelését szolgálják s ugyan-csak 16. századi minták után igazodnak (Candid: Magdaléna bajor hgnő. München.⁷) A Thomas eddig ismert portréműveitől⁸ eltérő szerkesztésmód mindenestre kiválóan alkalmazkodik a modell egyéniségéhez. A portré datálásához a mester bécsi letelepedése és Zrínyi halála közötti éveket véve alapul (1661-1664) 1662-1663 a valószínű, mert hősrünk még nem viseli az aranygyapjas rendjelet.

Zrínyi Ádám portréja a Rubens tanítvány Van Dyck hatását mutatja. Az arckép az ábrázolt korát tekintve kb. 1670-re datálható. Arra az évre, amikor anyja, Löbl Mária Zsófia és nagybátyja, Zrínyi Péter közti viszály megoldódott a birtokmegosztást illetően. A tájképi környezetbe helyezett egészalakos portré a gyermeket bíborszínű magyar viseletben ábrázolja, lábán sárga bőrsarukkal, aranyos paszományövvel. A háttérben kerek kaputornyos vár látképe. A figura mögött közvetlenül lombos fa, jobboldalt lova feje látszik. Nemcsak ez az utóbbi szokatlan a középeurópai provinciális portréfestészetben, hiszen nem lovasképmásról van szó, az a kép balszélén látható tárgy csoport: Piros, zsinóros dolmány, prémszegélyes, hegyes süveg, olyan, mint amelyet apja első Widemann-portréján visel, míves hüvelybe tett felnőtt szablya. A kép jobbszélén ágyúcső. A gyermek kezében nagyméretű, felnőttözhöz illő tollas buzogány, olyan, mint apja kezében a másik portrén. A felnőtt harci fegyverzet szerepeltetése elárulja a szándékot, hogy apja reményteljes, méltó követőjeként akarják bemutatni. A finoman modellált arc is arról árulkodik, milyen megindultsággal viseli családi hagyományokból eredő küldetését. Az arcvonások autentikus voltát a néhány évvel későbbi Tobias Sadeler-metszettel való összevetés igazolja.⁹ A portré kompozíciója elrendezésében magán viseli a tradicionális ősgaléria-jegyeket, bár festői eszközeiben a rubensi hagyományokhoz kapcsolódik. Az alak mögött magasodó lombos fa az intériert érzékeltető oszlop, vagy pillér helyét tölti be. A pihenő balkéz tartása az asztalon nyugtatott kézmozdulatot utánozza. A fegyverzet is ott foglal helyet, ahol a hadvezér típusú ősgaléria-arcképeken, az alak mögött, földre helyezve a sarokban, mint nagybátyja egészalakos képmásán.¹⁰ A fegyverek kiemeléséről szólva még egy ábrázolásra kell emlékeztessünk, a szigetvári hős vitézi allegóriáján (MNG), a puttóktól tartott, a főalaktól balra elhelyezett sisakra és pajzsra.¹¹

Ezek a családi hagyományokra hangsúlyosan utaló jegyek erősítik meg a datálást, egyben korrigálják Laszowskinak, Zrínyi Ádám életrajzírójának adatát.¹²

A két kiemelkedően színvonalas alkotás publikációjában tárgyalnunk kellene a kérdést, hogyan kerültek a festmények a Lobkovitz-család birtokába? Lobkovitz Vencel herceg a költő és fivére hadi dicsősége, majd az összeesküvés felszámolása idején a bécsi udvar vezető politikusa volt. Zrínyi Ádám portréjának datálása, valamint

11. Jan Thomas ?: Zrínyi Miklós,
a költő és hadvezér. 1662–63. Nela-
hozeves, Stredoceská Galéria

12. Gerard Bouttats, Jan Thomas
után: Zrínyi Miklós, a költő és had-
vezér. 1664. Magyar Történelmi
Képcsarnok

13. Ismeretlen németalföldi ? mester: Zrínyi Ádám. 1670. k. Nelahozveves, Stredoceská Galéria

a költő fiának további életútja kizárja, hogy az összeesküvést követő vagyonelkobzással kerültek volna Csehországba. Lobkovitz életrajzírójának azon magyarázatát, hogy kedvtelése volt híres emberek portréjának gyűjtése,¹³ nem találjuk kielégítőnek, mert mit keresett a képek között a gyermek Ádám arcmása? Az együttesben a régi leltár szerint még egy női portré is szerepelt: Zrínyi Miklósné képmása Rubens modorában.¹⁴ Inkább hajlunk arra, hogy Ádám feleségének második, csehországi házassága folytán került a családi együttes ide ugyanúgy, mint a Zrínyi-könyvtár kötetei és a fegyvertár darabjai.¹⁵ Az örökös Daun-család Zrínyiné Lamberg Katalinnak csak egyik leszármazotti ága. Lehet, hogy a másik ág, a Kaunitzok eddig figyelmen kívül hagyott gyűjteményeiben még lappangott, vagy ma is lappang olyan mű, vagy dokumentum, amely a kutatás számára értékes adatokkal szolgálhat.

Az Itáliához sok szállal kötődő Zrínyi-család mecenatúrájának most megismert emlékei a bécsi udvari művészettel, az ott tevékenykedő németalföldi mesterekkel fennálló kapcsolatokról tudósítanak. Arról, hogy hogyan épül bele ez a politikában és kultúrában egyaránt vezető szerepelt vivő család a középeurópai barokk művészet tágabb, nemzetközi világába a háromrésze szakadt, hadjáratoktól szabdaltságot Magyarországból.

JEGYZETEK

1. A két festmény történeti-családtörténeti szempontból történő bemutatását lásd az 1991-es Zrínyi-ülésszak előadásainak közös publikációjában: CENNERNÉ WILHELMB G.: Hőskultusz a Zrínyi-család képzőművészeti mecenatúrájában. Somogy, 1991. 6. sz. 59–62.
2. DVORÁK, M.—MATEJKA, B.: Roudnice, díl II. zámeck. Soupis památek, XXVIII. Praha, 1907. 267. sz. Osztrák mester: Zrínyi Ádám 6 éves korában. Olajfestmény, 178x135 cm. Jelenlegi leltári száma: SG 0-2465. Változott a méret: 178x133 cm.; Uo. 268. sz. Osztrák mester: Zrínyi Miklós. Olajfestmény, 94x75 cm. Jelenlegi leltári szám: SG 0-2483. Változott a méret: 93x75 cm.
3. THIEME-BECKER: Künstlerlexikon. XXXIII. Leipzig, 1939. 64–65.
4. Porträtgalerie zur Geschichte Österreichs von 1400 bis 1800. Führer durch das Kunsthistorische Museum. Nr. 22. Wien 1976. 148–149. 122. sz. 211. kép.
5. CHASTEL, A.: La crise de la renaissance. 1520–1600. Genève, 1968. 29.
6. Bronzino, Piccola collezione d'arte N.10. Firenze, 1920. 24.
7. CHASTEL i. m. 197.
8. Porträtgalerie zur Geschichte Österreichs.. 129. sz. I. Lipót jelmezben; 49. sz. Margaréta Terézia, I. Lipót felesége jelmezben; 226. sz. Dietrichstein Gundakar lovasképe jelmezben.
9. Zagreb, Arhiv Hrvatske, graficka zbirka, 1843. sz. Rézmetszet, körülvágott lap, 13,8x8,1 cm.
10. Magyar Nemzeti Múzeum—Magyar Tör-

ténelmi Képcsarnok, ltsz.: 1523. Olajfestmény, vászon, 220x157 cm. V.ö.: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállítási katalógus. Bpest, 1988. 120. C.109. sz.

11. BUZÁSI E.: Zrínyi és a későrenezánsz vitézi allegória. A szigetvári hős festett apoteózis. In: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szeged, 1990. CENNERNÉ WILHELMB G.: i. m. Somogy, 1991. évf.

12. LASZOWSKI, Emil: Gróf Zrínyi Ádám. 1662–1691. Különlennyomat a Királyi Archivum Közlönyéből, Zágráb, 1937. (Ford.: László Hermina, Lebar Mária és Szusity Xénia) In: Zrínyi dolgozatok. III. (Szer.: Dömötörfi Tibor, Thuróczy Horváth Andrea, Kovács Sándor Iván.) Bpest, 1986. 95. l. 16 évesnek mondja Zrínyi Ádámot.

13. WOLF, A.: Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. Wien, 1869. 439.

14. DVORÁK, M.—MATEJKA, B.: i. m. 264. sz. Osztrák mester: Löbl Mária Zsófia, Zrínyi, a költő felesége. 1648. Rubens modorában. 84x68 cm. A portré lappang.

15. Szluha László I. levele Toldy Ferencnek. In: Zrínyi dolgozatok. I. (Szerk.: Hausner Gábor, Kovács Sándor Iván.) Bpest, 1984. 62–63.

Itt köszönöm meg a Stredočeska Galeria igazgatójának, P. Dvorsky úrnak, valamint E. Kolumkova kolléganőnek szíves segítségét.

Gisela Cenner-Wilhelmb: Zwei Bildnisse aus der Familie Zrínyi in Böhmen

Die zwei Ölgemälde wurden im 1907 von Max Dvořák ohne Abbildungen im Katalog der Kunstsammlung des Schlosses Roudnice publiziert. Die Porträts wurden aber erst im 1992 von ungarischen Kunsthistorikern in der Stredočeká Galéria, besichtigt.

Das Bildnis von Nikolaus Zrínyi, dem Dichter und Feldherrn ist eine Halbfigur-Darstellung vor dunklem Hintergrund, mit dem Streitkolben in der Hand. Das fein ausgearbeitete Gesicht und die hellen Farben der Kleidung verleihen dem Bildnis die Monumentalität eines ausserordentlichen Charakters. Bei der Meisterfrage des qualitätvollen Gemäldes kommt uns die zeitgenössische Grafik zur Hilfe. Der Kupferstich von Gerard Bouttats – eine Schulterbild-Kopie vom Gemälde – benennt den Niederländer Jan Thomas, als Verfasser des nach dem Leben gemalten Originals. Der Rubens-Schüler liess sich am Anfang der 1660-er Jahre in Wien nieder, so konnte das Bild im 1662–1663 entstanden sein. Zrínyi ist ohne dem Vliessorden dargestellt, den er im 1664 erhielt.

Das zweite Bildnis zeigt Adam, seinen Sohn. Der im Freien gemalte Knabe von ungefähr 8 Jahren ist im Kompositionstyp des Feldherrnporträts dargestellt. Die als Beiwerk dienenden Waffen sind aber diejenigen des Vaters, das Porträt will ihn als würdigen Nachfolger vorführen. Der im malerischen Stil von Van Dyck wiedergegebene Gesichtsausdruck bezeugt das Bewusstsein der traditionellen Sendung des Türkenkampfes.

Die Gemälde liefern neue Angaben über die Beziehungen des ungarischen Hochadels und der aus Westeuropa stammenden Hofkünstler der Habsburger und bereichern unser Wissen über die Entstehung der Familiengalerien.